



אלול תשע"ז ספטמבר 2017

הנדון: הצעת חוק יסוד: ישראל - מדינת הלאום של העם היהודי

הצעת החוק, אשר תידון בוועדה המשותפת לוועדת הכנסת ולועדת חוקה בימים 18.9.17, 26.9.17, הינה הצעה העומדת בסתירה לעיקרי שיטת המשפט הישראלית. לפיכך, לטעמנו אין לקדמה, מטעמים אלה:

1. בפתח הדברים נדגיש כי לטעמנו, מן הראוי היה להימנע לחלוטין מחקיקת חוק לאום בעת הזו ובמתכונת הנוכחית. רק הליך חוקתי מעמיק, המבוסס על שיח פרלמנטרי וציבורי נרחב, ואשר שואף ליצירת חזית חוצת מחנות (כפי שנעשה בעת חקיקת חוקי היסוד בשנת 1992) יכול להוביל לגיבוש חוק יסוד ראוי בנושא זהותה של מדינת ישראל. דברים אלה נכונים שבעתיים בימים אלה, המתאפיינים במתיחות ניכרת בין הציבור היהודי לציבור הערבי ובתוך הציבור היהודי עצמו. מהלך המתמקד באופייה היהודי של מדינת ישראל ללא התייחסות ראויה למעמדם של האזרחים הלא יהודים עתיד להחריף מתיחות זו ולהחמיר את הידרדרותה של מערכת היחסים בין שני הקהלים, תחת לרפאה.

2. הפרת האיזון בין היותה של המדינה מדינה יהודית לבין היותה מדינה דמוקרטית. אין צורך להוסיף היום נדבכים חוקתיים של הגדרת המדינה כמדינה יהודית שכן אופיה היהודי של המדינה והיותה הבית הלאומי של העם היהודי עוגן זה מכבד במגילת העצמאות ובחוקי היסוד בדבר כבוד האדם וחירותו וחופש העיסוק, זאת כחלק ממערכת מורכבת ומאוזנת של עקרונות וערכים, שהביאה לידי ביטוי את אופייה המשולב של המדינה, כמדינתו של העם היהודי וכמדינה דמוקרטית הנוהגת בשוויון כלפי כל אזרחיה. הצעת החוק אינה עוקבת אחרי עקרון זה ומפרה בכך את האיזון העדין הקיים במשפט החוקתי הישראלי בין מרכיבי הזהות של המדינה. הצעת החוק מציינת שהמדינה הינה יהודית ודמוקרטית, ברוח העקרונות שבהכרזת העצמאות, אולם נוסח חלופי מדבר על "מדינה יהודית בעלת משטר דמוקרטי", ומכל מקום ההצעה אינה מציינת שישראל הינה מדינה דמוקרטית המושתתת על ההכרה בכבוד האדם, ואשר נוהגת בשוויון בין כל אזרחיה, ללא הבדל דת, גזע, מוצא, שפה ומין ומכבדת את זכויות האדם. העדרם של עקרונות יסוד אלה בולט במיוחד לנוכח פירוט שורה של עקרונות וביטויים ליהדותה של המדינה. במצב עניינים זה לא ניתן להסתפק בהגדרה כללית ועמומה של אופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל.

3. הצעת החוק שוללת את זכות ההגדרה העצמית מכל עם מלבד העם היהודי. הדין הבינלאומי מכיר בזכותו של כל עם להגדרה עצמית, והכרה זו אף אפשרה את הקמתה של מדינת ישראל. לא ניתן לשלול בחקיקה מדינתית זכות בסיסית העומדת לעם אחר על פי הדין הבינלאומי. שלילה כזו היא פסולה הן מבחינה מוסרית והן מבחינה משפטית. שלילה כזו אף עשויה להשפיע על מעמדה של מדינת ישראל בקרב המדינות הליברליות המערביות הרואות בזכות להגדרה עצמית זכות יסוד שאינה ניתנת לשלילה קטגורית בחקיקה, על ידי אף מדינה.



4. **הצעת החוק מתעלמת לחלוטין מקיומם של האזרחים הערבים והדרוזים במדינת ישראל** ומהיותם בני קהילות ילידיות בעלות מאפיינים אתניים, לאומיים, דתיים ותרבותיים ייחודיים ובעלות קשרים טבעיים והיסטוריים לארץ. הכרה זו, הנזכרת במגילת העצמאות, נחוצה דווקא בחוק המבקש להדגיש את זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית במדינת ישראל. הצעת החוק מזכירה אמנם את זכותו של כל תושב לפעול לשימור תרבותו, מורשתו, שפתו וזהותו, אולם אינה מתייחס באופן ישיר לקבוצות המיעוט האתניות-לאומיות המוכרות במדינת ישראל ולזכויות המשותפות של חבריהן.
5. ביטוי נוסף להתעלמות זו מופיע בקביעה **שלוח השנה העברי הוא לוח השנה הרשמי של מדינת ישראל**. מעבר לעובדה שקביעה זו משנה את המצב המשפטי הנוהג כיום בישראל ואינה עולה בקנה אחד עם מציאות החיים הישראלית ומנהגו של רוב הציבור, הרי שהצעת החוק מתעלמת מן העובדה שלוח שנה זה זר לחמישית מאזרחיה של המדינה. קביעה חוקתית שלוח השנה העברי ושלוש השנה הגרגוריאני הם לוחות השנה הרשמיים, לא רק שהיתה מטיבה להלום את הבחירה של מרבית אזרחי ישראל אלא גם היתה משקפת נכונה יותר את אופייה המשולב של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, המהווה חלק ממשפחת העמים, ואשר חמישית מאזרחיה אינם יהודים.
6. הצעת החוק כוללת פגיעה קשה באוכלוסייה הערבית במדינת ישראל, גם בהיבט של **פגיעה במעמדה הרשמי של השפה הערבית בישראל**, אשר הופכת משפה רשמית לשפה בעלת "מעמד מיוחד", כאשר רק השפה העברית מוגדרת כ"שפת המדינה". זהו צעד הפגנתי מיותר שכל כוונתו להביא לניכור ועוינות מצד אזרחי המדינה שאינם יהודים. יצוין כי יש טעם לפגם אף בנוסח החלופי המוצע לדיון, לפיו אין באמור כדי לפגוע במעמד שניתן בפועל לשפה הערבית, שכן בעוד שייקבע שהשפה העברית היא שפת המדינה, השפה הערבית לא מוגדרת ככזו.
7. **הצעת החוק מאפשרת מגורים נפרדים על בסיס דת או לאום**, וזאת באופן גורף ותוך מתן הכשר לאפליה על בסיס עילות אלה. מדובר בהפליה שעומדת בסתירה לעקרונות היסוד של שוויון וכבוד. גם התיקון לפקודת האגודות השיתופיות שאושר בבג"ץ ("חוק ועדות קבלה"), קבע כי אין לסרב לקבל מועמד על בסיס עילות חשודות כגון דת או לאום.
8. **עיגון מעמדו של המשפט העברי בחוק**: הצעת החוק משנה את נוסחו של חוק יסודות המשפט, בקבעה כי בהעדר תשובה לשאלה משפטית בחקיקה, בפסיקה או באמצעות היקש, יפנו בתי המשפט לעקרונות המשפט העברי – וזאת לפני "עקרונות החירות, היושר והשלום של מורשת ישראל". פירוש הדבר – תחת לאפשר לשופט לבחור מתוך מכלול היצירה היהודית לדורותיה, מורה הצעת החוק על קליטה ללא כל סינון של מקורות הלכתיים, באופן שיהפוך את ההלכה למקור מחייב, ועלול לפגוע בעקרונות היסוד החוקתיים של שוויון וכבוד.



9. עניין שנעדר מהצעת החוק הוא ביטול המונופול של הרבנות הראשית בנוגע לאספקת שרותי דת לאזרחי ישראל היהודים וקביעה שלכל הזרמים המוכרים ביהדות תהיה סמכות שווה להעניק שירותי דת, וכי המדינה תכיר בנישואים ובגיוורים של כל הזרמים.
10. מדינת ישראל רואה את עצמה כמדינה יהודית ודמוקרטית. מאז הקמת המדינה, נשמרו במשפט הישראלי הרמוניה ואיזון בין היסוד היהודי במדינה לבין היסוד הדמוקרטי. הצעת חוק יסוד: ישראל - מדינת הלאום של העם היהודי מפרה ברגל גסה את האיזון הזה, כאשר מתוך רצון לבצר את שליטתה של קבוצת הרוב היהודית במדינת ישראל, היא פוגעת פגיעה חמורה ורחבת היקף באופייה הדמוקרטי של המדינה, ובמחויבותה לשוויון ולזכויות אדם. פרשנות אנטי-דמוקרטית זו לביטוי "מדינה יהודית" סוטה מהפרשנות שניתנה לו על ידי המשפט העליון, ומהתפיסה היהודית המבוססת על ערכים של שוויון וקבלת השונה, ברוח הפסוק "כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם, ואהבת לו כמוך, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (ויקרא י"ט 34). על המחוקק להשכיל לעודד קיום משותף ומכבד של המיעוט הערבי במדינת ישראל לצד הרוב היהודי.
11. מצורפת הצעת התנועה הרפורמית לחוק יסוד: עקרונות היסוד של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, המהווה לטעמנו הצעה ראויה, שיש לקדמה תחת הצעת החוק הנוכחית.

בכבוד רב,

הרב גלעד קריב, עו"ד
מנכ"ל
התנועה הרפורמית בישראל

אורלי ארזי-לחובסקי, עו"ד
מנהלת המחלקה המשפטית
המרכז הרפורמי לדת ומדינה



התנועה הרפורמית | יהדות מתקדמת בישראל

חוק יסוד: עקרונות היסוד של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

הצעה לחקיקת יסוד ציונית, דמוקרטית ושוויונית
ברוח ההכרזה על הקמת מדינת ישראל

...עד מהרה נשתדל, כי תהיה חקה אחת לכולם. על החוקים להיות חדשים לפי רוח העת, ומתוכם נבחר רק את הטובים והמתוקנים. תורת משפטינו תוכל להיות למופת, מלאת משפט וצדק, כאשר תדרושנה שאלות החברה בימינו. בנימין זאב הרצל, מדינת היהודים

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל; תקיים שיוון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל

"...ראוי כמובן שיהא ברור- ואני מצטער שהודעות שנמסרו בימים האחרונים מפי נציגים מסוימים עשויות לבלבל מה שראוי שיהיה ברור- שבדברנו על מדינה יהודית אין אנו מתכוונים למדינה גזענית או למדינה תיאוקרטית. אלא למדינה שתהא מיוסדת בשיוויון מלא ובזכויות מלאות לכל יושביה בלי להפלות בין דת לדת או בין גזע לגזע, ובלי השתררות או השתעבדות..."

הרב אבא הלל סילבר, מראשי התנועה הציונית,

נציג התנועה בדיון הראשון של האו"ם על עתיד א"י לאחר סיום המנדט, מאי 1947.

מבוא

בימים אלו עוסק השיח הציבורי בישראל ביוזמות לחוקק חוק יסוד העוסק בהגדרתה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי (להלן: חוק הלאום). יוזמות אלו מקורן בהצעות חוק פרטיות שהוגשו במהלך כהונת הכנסת הקודמת וזו הנוכחית ובכוונתו של ראש הממשלה להציג נוסח משלו למהלך חוקתי זה. ברקע המהלך ניצב הדיון הנרחב שהתקיים בכנסת ה-16 ובכנסת ה-17 סביב גיבושה של חוקה כתובה למדינת ישראל. העיון בהצעות השונות לחוק הלאום, לרבות הצעתו של ראש הממשלה, מלמד על הקשר היסודי בין ובין נוסחי חוקה שונים שהונחו על שולחן וועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, ועל כך שהצעות החוק הנדונות אינן מתמקדות רק בהגדרתה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי אלא בהצגתם של עקרונות היסוד החוקתיים של המדינה, או בלשון אחרת – פרקה הראשון של החוקה העתידית של מדינת ישראל.

בהמשך למעורבות העמוקה שגלתה בתהליך החוקתי הנזכר שהתנהל בכנסות ה-16 וה-17, השמיעה התנועה הרפורמית בישראל עמדה ברורה נגד הכוונה לחוקק את חוק הלאום. לשיטת התנועה, הגדרתה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי מעוגנת היטב בחקיקת היסוד הקיימת, בפסיקתו העקבית של בית המשפט העליון, בהכרזת העצמאות ובמסמכים בין לאומיים. חקיקתו של החוק בעידן הזה תפעל בכיוון ההפוך לכוונות המוצהרות של יוזמיו ותפגע בלגיטימיות של רעיון מדינת הלאום של העם היהודי ותיצור מתח מיותר ומזיק בין המרכיבים החוקתיים השונים של שיטת המשפט הישראלית. הנוסחים הנוכחיים של הצעות החוק, לרבות מסמך העקרונות שהוצג על ידי ראש הממשלה, יוצרים חוסר איזון בין הביטויים החוקתיים לאופייה היהודי של מדינת ישראל והביטויים המקבילים לאופייה הדמוקרטי. העדר התייחסות לעקרון השוויון בנוסחים אלו הוא ביטוי מובהק למגמה מדאיגה זו. ביטוי אחר הוא הכוונה להעניק להלכה היהודית מעמד חוקתי חסר תקדים כמקור השראה לפעילותה של הרשות המחוקקת. מגמה מדאיגה ומטרידה נוספת, שאפיינה גם את המהלך החוקתי הרחב שנזכר לעיל, היא העדר התייחסות הולמת וראויה למעמדם המיוחד של אזרחי ישראל הערבים ואזרחי ישראל הדרוזים כקבוצות מיעוט משמעותיות וילידיות, בעלות קשרים טבעיים והיסטוריים עם הארץ. בהקשר זה יצוין כי למרות שהצעת העקרונות של ראש הממשלה לחוק הלאום אינה כוללת את ההבחנה המוצעת בהצעות החוק הפטיות בין מעמדה של השפה העברית לבין מעמדה של השפה הערבית, הרי שגם הצעה זו מתעלמת ממעמדן הייחודי של קבוצות מיעוט אלו.

במהלך הדיון החוקתי הממושך שהתקיים במהלך כהונתן של הכנסות ה-16 וה-17 הציגה התנועה הרפורמית הישראלית, באמצעות המרכז הרפורמי לדת ומדינה, הצעה לפרק העקרונות בחוקה העתידית. הצעה זו גובשה מתוך הכרה בחשיבות הרבה להצגתו של קול ציוני-פרוגרסיבי במסגרת השיח החוקתי בישראל. חשיבות זו ניכרת גם בדיון הנוכחי סביב חקיקתו של חוק הלאום, ובמידה רבה - ביתר שאת. לאור זאת, בצד ההתנגדות למהלך החקיקה הנוכחית וההתרעה על השלכותיו המדאיגות, מציגה התנועה הרפורמית בישראל נוסח לחוק יסוד העוסק בעקרונות היסוד של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. נוסח זה מבטא גישה ציונית פרוגרסיבית וליברלית לזהותה של מדינת ישראל, באופן המשלב

את היותה מדינת הלאום של העם היהודי עם היותה מדינתם הדמוקרטית של כלל אזרחיה, תוך הכרה בקיומן של קבוצות מיעוט אתניות-לאומיות. בנוסף הצעה זו מעגנת עקרונות יסוד נוספים וחשובים שזכו לביטוי בחקיקה ובפסיקת בית המשפט העליון אך לא בחקיקת היסוד עד כה ובגרסאות המוצעות לחוק הלאום. בין עקרונות אלו: קיום בכבוד של אזרחי ישראל וקידום שוויון הזדמנויות חברתי וכלכלי, פלורליזם דתי ותרבותי, שוויון מגדרי וקיימות. לשיטת התנועה הרפורמית עקרונות אלו משקפים בעת ובעונה אחת את זהותה היהודית של מדינת ישראל וזהותה הדמוקרטית.

הנוסח המוצע לחקיקת היסוד נשען על שלושה עקרונות מרכזיים:

א. הגדרתה של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי ובמקביל כמדינתם הדמוקרטית של כלל אזרחיה.

לשיטת התנועה הרפורמית הגדרתה של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי וכמדינה בה ממומשת זכותו להגדרה עצמית, מהווה ביטוי מיטבי לתפיסות היסוד הציוניות. הגדרה זו משקפת ומעגנת את המכנה המשותף לפרשנויות השונות ל"יהדותה" של המדינה ויוצקת תוכן ברור לקשריה של המדינה עם קהילות העם היהודי ותפוצותיו. במקביל, הגדרתה של מדינת ישראל כמדינתם הדמוקרטית של כלל אזרחיה מעניקה ביטוי חוקתי לאופיה הדמוקרטי של המדינה וגם לצורך לאפשר לאזרחי המדינה כולם לחוש תחושת שייכות למדינה ואחריות אזרחית לעתידה. ביטוי של צורך זה אינו יכול להתממש אך ורק באמצעות הבטחת יחס הוגן ושוויוני מצד המדינה כלפי אזרחי קהילות המיעוט, אלא תלוי ביכולתה להעניק לכל אזרח תחושת שותפות במרחב הציבורי והרגשה כי זהותו האישית והקהילתית מוכללת במהלכה ודפוסיה של המדינה.

ב. אימוץ גישה מרחיבה להגדרתם של מרכיבי הזהות החוקתיים של מדינת ישראל

ללא ספק, קיימים שיקולים משמעותיים מדוע המהלך החוקתי ראוי ויתאפיין בשפה משפטית רזה המאפשרת התפתחות הדרגתית של פרשנות החוק והתאמתו לנסיבות הקיום המשתנות של המדינה ואזרחיה. יחד עם זאת, המהלך החוקתי מעצם טבעו חורג מגבולותיו של המעשה המשפטי והוא משקף תפיסות עולם, קווי מתאר ואבני בנין לשיח הזהותי של החברה הישראלית. על כן, ומבלי להתעלם מהאתגר הטמון בדבר, נשען הנוסח מוצע על שפה מרחיבה המעניקה ביטוי לצרכים, לתקוות ולחששות של כלל המגזרים, הקהילות והחוגים בחברה הישראלית. שפה מרחיבה זו מתחייבת גם מתוך הציפייה שמהלך חוקתי משמעותי ראוי וישקף מאמץ לגיבוש הסכמה אזרחית רחבה.

תובנה זו באה לידי ביטוי בנוסח החוק המוצע התייחסות המפורשת לקשרי המדינה עם בני העם היהודי ולאחריותה הייחודית כלפי תרבותו, מורשתו ושפתו ועל ידי עיגונם של עקרונות השבות ואופיים היהודי של סמלי המדינה. מעל לכל באה תובנה זו לידי ביטוי בשילובה של הכרזת העצמאות במבוא לחוקה. פירוט זה מקטין את החשש הצפוי של קבוצת הרוב היהודי מהגדרת המדינה גם כמדינתם של כלל האזרחים. באופן דומה, נפרט המושג של "מדינתם הדמוקרטית של כלל אזרחיה..." להכרה בזכויות הקבוצתיות של אזרחי ישראל הערבים

והדרוזים, להכרה במעמדה הרשמי של השפה הערבית, לשילובם של סמלי מדינה אזרחיים בצד הסמלים היהודיים-ציוניים, ולהכרה בחובת המדינה לפעול לטיפוח המורשות התרבותיות, הדתיות והלשוניות של תושביה. פירוט זה אמור לאפשר לאזרחי ישראל הלא יהודים תחושת הכלה ושותפות, למרות הגדרתה הברורה של המדינה כמדינת הלאום של העם היהודי.

ג. יצירת תשתית חוקתית לחיזוק וטיפוח המכנה המשותף האזרחי לכלל אזרחי ישראל

מהלך חוקתי, מעצם טבעו, ראוי ויפרוש בפניה של החברה חזון ותוחלת, בצד קביעתן של המסגרות הנורמטיביות והמשפטיות. חוק יסוד העוסק בעקרונות היסוד של מדינת ישראל ראוי ויצג בצד עיגון העקרונות של מדינת הלאום של העם היהודי, משטרה הדמוקרטית של המדינה וההכרה בקבוצות המיעוט גם התייחסות ומצע חוקתי לטיפוח המכנה המשותף בין כל אזרחי המדינה. צורך זה קיים גם בשעה שמכנה משותף זה אינו מבוצר דיו ומצוי תחת ערעור מתמיד והוא מתבקש במיוחד לנוכח העובדה שהמהלך החוקתי מבטא הכרה במעמד הייחודי של קהילת הרוב היהודי ובקיומן של קהילות מיעוט, באופן המחזק את ההבחנה בין הקבוצות השונות המרכיבות את החברה הישראלית. בהצעת חוק היסוד המפורטת במסמך זה בא עקרון זה לידי ביטוי בין השאר, בקביעה שלמחוקק עומדת הזכות לקבוע סמלי מדינה נוספים, בצד הסמלים הקיימים המהמבטאים את יהדותה של המדינה ביטוי אחר הוא בקביעה הפוזיטיבית שעל המחוקק לעגן בחוק ימי מועד רשמיים המיועדים לטפח את המכנה המשותף לכלל אזרחי המדינה

לשיטתה של התנועה הרפורמית, שילובם של שלושת העקרונות יחד מאפשר מהלך חוקתי הנותן ביטוי מאוזן לכל מרכיבי זהותה של מדינת ישראל תוך יצירת מסד רעיוני ומשפטי להמשך טיפוחה וחיזוקה של החברה הישראלית. בצד ההתנגדות למהלכים חוקתיים חלקיים, המתבצעים מעצם טבעם באופן לעומתי ולא מתוך ניסיון כן ליצור הסכמה רחבה ומכלילה.

אנו מקווים כי הצגתו של נוסח ציוני-פרוגרסיבי לעקרונות היסוד של מדינת ישראל תאפשר את הרחבתו של השיח החוקתי ואת קידומו הראוי של המהלך החוקתי המשקף תקווה וסיכוי.

הצעת חוק יסוד: עקרונות היסוד של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

1. מטרה¹

- (א) מטרתו של חוק יסוד זה לקבוע את עקרונות היסוד של מדינת כמדינה יהודית ודמוקרטית.
- (ב) הוראותיו של חוק יסוד זה תכובדנה ותפורשנה ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.

2. יסודות המדינה²

- (א) שם המדינה הוא "ישראל".
- (ב) מדינת ישראל היא מדינה יהודית, באשר היא משמשת כביתו הלאומי של העם היהודי ובאשר בה הוא מממש את זכותו להגדרה עצמית, ומדינתם הדמוקרטית של כלל אזרחיה ללא הבדל דת, שפה, מוצא, ומין.
- (ג) משטרה של מדינת ישראל מושתת על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן חורין, על עקרון השוויון בפני החוק ועל עקרונות החירות, הצדק, והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל.

1 דברי הסבר לסעיף: מטרה

בדומה לחוקי יסוד אחרים סעיף זה נועד להגדיר את מטרתו המרכזית של חוק היסוד – הגדרת עקרונות היסוד של מדינת ישראל. סעיף קטן א' מעגן ברמת חקיקת היסוד את הגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, בדומה לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו וחוק יסוד חופש העיסוק. סעיף קטן ב' מעניק מעמד חוקתי להכרזה על הקמת מדינת ישראל באמצעות הקביעה שהוראות החוק תפורשנה ברוח העקרונות שבהכרזה. קביעה זו מופיעה גם בחוקי היסוד הנזכרים. יחד עם זאת בנוסח המוצע מודגש הצורך לפרש את הוראות חוק היסוד ברוח ההכרזה על הקמת המדינה, כקו מנחה למוסדות המפקדים על פרשנות החוק ויישומו.

2 דברי הסבר לסעיף: יסודות

בצד קביעת שמה של המדינה, מגדיר סעיף היסודות את אופייה המכונן של המדינה ומעניק את הפרשנות המרחיבה להגדרתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. הקביעה כי מדינת ישראל היא "מדינה יהודית", באשר היא משמשת כביתו הלאומי של העם היהודי ובה ממומשת זכותו הטבעית וההיסטורית להגדרה עצמית" מהווה ביטוי מיטבי לתפיסות היסוד הציוניות וההחלטות הבינ"ל על הקמת המדינה. הגדרה זו משקפת ומעגנת את המכנה המשותף של הפרשנויות הרווחות השונות ל"יהדותה" של המדינה, ויוצקת תוכן ברור לקשריה של המדינה עם קהילות העם היהודי ותפוצותיו.

במקביל מעניקה הגדרת המדינה ביטוי חוקתי למושכלת היסוד הדמוקרטית ולפיה כל אזרחי המדינה, ללא הבדלי מוצא, מין, שפה ודת, הם הריבון ו"בעלי הבית" במדינתם. הגדרה זאת עונה על הצורך בחיזוק תחושת השייכות של כלל האזרחים והתושבים עם המדינה. צורך זה אינו יכול להתממש אך ורק באמצעות הבטחת יחס הוגן ושוויוני מצד המדינה כלפי אזרחי קהילות המיעוט, אלא תלוי ביכולת להעניק לכלל אזרח תחושת שותפות ואחריות לעתידה של המדינה, ודריסת רגל ב"מרחב הזהותי" המבטא את אופייה, שכפי שבא לידי ביטוי בסעיפי החוק הנוספים.

סעיף קטן ג משלים את הגדרת יסודותיה של המדינה על ידי הבלטת ערך כבוד האדם ועקרון השוויון בפני החוק מתוך זיקה כפולה לאופייה היהודי של המדינה ולאופייה הדמוקרטית. נוסח הסעיף עושה שימוש בהגדרות המופיעות בהכרזה על הקמת המדינה ובחוק יסוד כבוד האדם וחירותו.

3. ריבונות³

א) ציבור האזרחים במדינת ישראל הוא הריבון. מקורן של כל סמכויות השלטון ברצון האזרחים, הבא לידי ביטוי בבחירות חופשיות ובחקיקת היסוד של כנסת ישראל.

4. מדינת ישראל, העם היהודי ומורשתו⁴

א) מדינת ישראל תפעל להבטחת עתידו של העם היהודי ולטיפוח מורשתו, תרבותו, שפתו העברית וקשריו ההיסטוריים והטבעיים עם ארץ ישראל.

ב) מדינת ישראל תקיים קשרים עם כלל קהילות העם היהודי ותעודד עליה וקיבוץ גלויות.

ג) מדינת ישראל תפעל להבטחת שלומם של בני העם היהודי וביטחונם.

3 דברי הסבר לסעיף: ריבונות

סעיף זה מצטרף לסעיף היסודות בהגדרה המכוננת כי ציבור האזרחים במדינת ישראל הוא הריבון וכי כל סמכויות השלטון מקורן ברצונם של האזרחים, כפי שבא לידי ביטוי בחוקי היסוד החוקתיים ובבחירות חופשיות.

4 דברי הסבר לסעיף: מדינת ישראל העם היהודי ומורשתו

סעיף זה מעניק ביטוי מרכזי לאופייה של מדינת ישראל כמדינה המהווה את ביתו הלאומי של העם היהודי. במסגרת הסעיף מעוגנת אחריותה של מדינת ישראל להבטחת עתידו של העם היהודי ולטיפוח מורשתו, תרבותו, שפתו וקשריו עם ארץ ישראל. סעיף קטן ב' מעגן את קשריה של מדינת ישראל עם יהדות התפוצות על מגוון קהילותיה ואת משימת קיבוץ הגלויות כביטויים מכוננים של זהותה של מדינת ישראל. בנוסף, לנוכח עברו של העם היהודי, בזמנים קדומים ומודרניים, קובע סעיף קטן ג' את חובתה של מדינת ישראל לפעול להבטחת שלומם של בני העם היהודי.

5. מורשות הארץ וקהילות המיעוט⁵

- (א) מדינת ישראל תפעל לשימור המורשות ההיסטוריות של הארץ ולטיפוח של המורשות התרבותיות של אזרחיה ותושביה.
- (ב) מדינת ישראל תכיר במאפייניהם התרבותיים, הדתיים, החברתיים והלשוניים הייחודיים של ציבור האזרחים והתושבים הערבים בישראל ושל ציבור האזרחים והתושבים הדרוזים בישראל ובקשריהם ההיסטוריים עם הארץ.
- (ג) מדינת ישראל תבטיח את זכותם של אזרחי ישראל הערבים ושל אזרחי ישראל הדרוזים לפעול למען טיפוח תרבותם, מורשתם ושפתם ולמען הנחלתן לבני הדורות הבאים, ותיצור את התנאים למימושה של זכות זו.
- (ד) מדינת ישראל תפעל לקידום שוויון הזדמנויות לאזרחי ישראל הערבים ולאזרחי ישראל הדרוזים ולייצוגם ההולם במוסדות השלטון.

5 דברי הסבר לסעיף: קהילות מיעוט אתניות לאומיות

סעיף זה מעניק ביטוי לאופייה המגוון של החברה הישראלית, למעמדה הייחודי של ארץ ישראל כמרכז היסטורי דתי ורוחני לדתות המונותאיסטיות, ולקיומן של קהילות ישראליות אתניות ולאומיות בצד ציבור הרוב היהודי. סעיף קטן א' נועד להעניק ביטוי למרכזיותן של המורשות התרבותיות הדתיות והלשוניות בחיי היחיד וקהילתו ולעובדה כי ההגנה עליהן וטיפוחן הם אחד מקווי המתאר הערכיים של מדינת ישראל, כמדינה רבת תרבויות.

סעיף קטן ב' מעניק ביטוי חוקתי לקיומן של קבוצות מיעוט אתניות-לאומיות מובהקות במדינת ישראל, בעלות זיקה היסטורית וטבעית מובהקת לארץ ולחשיבות ההכרה בזיקה זו בעבור אזרחי המדינה ותושביה הנמנים על אותן הקבוצות. סעיף זה הינו נדבך מהותי בהכרה החוקתית בזכויותיהם הקבוצתיות ובמעמדם של האזרחים הערבים והאזרחים הדרוזים, לצד הגדרתה של מדינת ישראל כמדינה בה מממש העם היהודי את זכותו להגדרה עצמית. בנוסף, הסעיף מהווה ביטוי מרכזי לתפקידה המשמעותי של חקיקת היסוד (כתשתית לחוקה עתידית) ביצירת שותפות אזרחית והכלה של קבוצות המיעוט הטבעיות במרחב הציבורי הישראלי.

סעיף קטן ג' מבטא את ההכרה בזכותם של בני קבוצות המיעוט לפעול במשותף לשם טיפוח תרבותם, מורשתם ושפתם והנחלתן לבני הדורות הבאים, ואת חובתה של המדינה ליצור את התנאים המאפשרים ותומכים בפעולה משותפת זו.

סעיף קטן ד' מבטא את חובת המדינה לפעול לשם קידום שוויון הזדמנויות לבני קהילות המיעוט ולהבטחת ייצוגן ההולם במוסדות השלטון. הגם שחובה זו נגזרת ממעמדו החוקתי של עקרון השוויון הכללי, עיגונה ביחס לקבוצות המיעוט האתניות-לאומיות מדגיש את חשיבותה למרקם החיים הישראלי ואת ההכרח להעניק לה הכרה ייחודית.

(א) לאלו תינתן הזכות לעלות לישראל ולשבת בה:

- 1) בן לאב או לאם יהודיים ובלבד שלא המיר דתו מרצון.
 - 2) מי שנתגייר בקהילה יהודית מוכרת והוא אינו בן דת אחרת.
 - 3) מי שמוכר כיהודי על ידי קהילה יהודית מוכרת בישראל או בתפוצות, מקיים זיקה משמעותית, מתמשכת ומוכחת לעם היהודי ואינו בן דת אחרת.
 - 4) מי שנרדף בשל מוצאו היהודי או בשל זיקתו לעם היהודי.
- (ב) פרטי הזכות לשבות יקבעו בחוק.

6 דברי ההסבר לסעיף: השבות

סעיף השבות החוקתי הוא ביטוי מרכזי לזהותה של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי. סעיף זה ראוי כי ישקף, בו זמנית, את רב הגוניות של העם היהודי בזמננו, ואת הצורך למנוע ניצול לרעה של זכות השבות כמנגנון הגירה ותו לא.

סעיף א(1) קובע כי זכות השבות תוקנה לילדו של הורה יהודי, ובלבד שהמבקש לממש את הזכות לא המיר דתו מרצון. ההצעה אינה קובעת הגדרה חוקתית למונח "יהודי" ומותרת קביעה זו בידי המחוקק. סעיף זה מצמצם את היקפה של זכות השבות הנוכחית, בכך שהוא אינו מעניק את הזכות לנכדו של יהודי (יצוין כי זכותם של בני זוגם של זכאי השבות וילדיהם הקטינים לרכישת מעמד בישראל מוסדרת בהצעת החוק בסעיף העוסק בנושא האזרחות) [סעיף 7].

סעיף א(2) מעגן את זכותו של מי שהצטרף לעם היהודי בדרך של גיור לממש את זכות השבות. הסעיף מעניק מעמד חוקתי למצב המשפטי הנוהג בישראל מאז שנות ה-80, עת פסק בית המשפט העליון כי כל גיור אשר נערך בקהילה יהודית מוכרת בתפוצות - יוכר לצורכי שבות. על מנת להבטיח כי הליכי הגיור לא ינוצלו לרעה וכי הצטרפותו של הגר לעם היהודי תהיה כנה, קובע הסעיף כי על הגיור להתקיים בקהילה יהודית מוכרת וכי מי שנתגייר אולם נותר בן דת אחרת, באורח חייו והזהותו הדתית, לא יוכל ליהנות מזכות השבות.

סעיף א(3) נועד ל"פצות" על צמצום היקפה של זכות השבות (באמצעות ביטול סעיף הנכד) ועל מנת להתאים את חוק היסוד למציאות החיים היהודית בתפוצות. בדורות הקרובים יחיו בקרב הקהילות היהודיות מספר הולך וגדל של אנשים, שאינם עונים על ההגדרה ההלכתית לשייכות לעם היהודי ואף לא על ההגדרה הקבועה כיום בחוק השבות, אולם אין ספק בהשתייכותם לקהילה היהודית ובזיקתם לעם היהודי. על סעיף השבות בחוקה לשקף בהכרח מציאות זו ולכלול את אותם אנשים במסגרת זכות השבות החוקתית. הצעת החוק כוללת שלושה תנאים מצטברים לקבלת זכות השבות על פי סעיף זה: הכרה של קהילה יהודית מוכרת ביהדותו של האדם, קיומה של זיקה משמעותית מוכחת ומתמשכת לעם היהודי, והעובדה כי האדם אינו בן דת אחרת. התנאי הראשון משקף את האוטונומיה של קהילות העם היהודי לאמץ הגדרות מגוונות לזהות היהודית בזמננו. התנאים השני והשלישי מאזנים את האוטונומיה הקהילתית ומאפשרים למדינה להבטיח כי לא תכפה עליה הענקת זכות השבות לאנשים שזיקתם לעם היהודי רופפת.

סעיף א(4) מבטיח כי כל אדם אשר נרדף בשל מוצאו היהודי או בשל זיקתו לעם היהודי יוכל למצוא מקלט במדינת ישראל, וזאת גם אם הוא אינו יהודי על פי הגדרות הלכתיות ואחרות. סעיף קטן ב קובע כי פרטי זכות השבות ואופן מימושה יוסדרו בחקיקה של הכנסת.

7. אזרחות⁷

א) לאלו תוקנה האזרחות הישראלית:

- (1) למי שנולד לאב או לאם שהם אזרחי ישראל ותושבי המדינה בעת לידתו, לבן זוגו ולילדיו.
- (2) למי שעלה מכוח שבות, לבן זוגו ולילדיו הקטינים.
- ב) פרטי הקנייתה של האזרחות הישראלית מכוח סעיף א יקבעו בחוק.
- ג) הוראות בדבר הענקת האזרחות הישראלית מכוח קשרי משפחה עם אזרח ישראלי ומכוח טעמים הומניטריים ואחרים תקבענה בחוק.
- ד) לא תבוטל אזרחות ישראלית אלא מחמת העילות המפורטות בחוק ובאמצעות החלטתו של בית משפט מוסמך, ובלבד שלא יהא אדם משולל אזרחות של מדינה כלשהי כתוצאה מן הביטול.

8. דתות⁸

- א) מדינת ישראל תבטיח את מעמדן, עצמאותן, וחופש פעולתן של הקהילות הדתיות הפועלות בה.
- ב) מדינת ישראל תמנע מהענקת מעמד שלטוני למוסדות של קהילות דתיות או למוסדות בעלי אופי דתי, אך לא יהיה בכך כדי למנוע את הסדרת מעמדם באמצעות חוק, את תמיכתה של המדינה בפעילותם ואת הכרת החוק בתוקף של פעולה המבוצעת על ידם.
- ג) מדינת ישראל תבטיח את חופש הגישה של בני כל הדתות אל המקומות הקדושים לדתם ואת חופש הפולחן בהם ותמנע את חילול כבודם.

7 דברי הסבר לסעיף: אזרחות

סעיף זה מסדיר ברמה החוקתית את אופני רכישתה של האזרחות הישראלית וביטולה. סעיף קטן א' מגדיר שני מסלולים חוקתיים לרכישתה של האזרחות הישראלית: רכישת אזרחות מכוח לידה לאב או אם שהם אזרחי ישראל ותושבי המדינה, ורכישת אזרחות מכוח מימוש זכות השבות. הזכות לרכישת אזרחות מוענקת על פי סעיף זה גם לבן זוגו של המתאזרח וילדיו (במקרה של מימוש זכות השבות רק לילדיו הקטינים של המתאזרח). סעיף קטן ב' מסמיך את המחוקק להסדיר בחוק את תהליכי קנייתה של האזרחות הישראלית מכוח לידה ושבות. סעיף קטן ג' מטיל על המחוקק לקבוע בחקיקה הסדרים נוספים לרכישת האזרחות הישראלית מכוח קשרי משפחה עם אזרחים ישראלים, מכוח טעמים הומניטאריים ומכוח טעמים אחרים שיקבעו בחקיקה הראשית. סעיף קטן ד' קובע, בהתאם לאמנות בין-לאומיות, כי ביטולה של אזרחות ישראלית יעשה על ידי בית משפט מוסמך ובלבד שבעקבות ביטול האזרחות לא יישאר אדם מחוסר אזרחות.

8 דברי הסבר לסעיף: דתות

סעיף זה מגדיר ברמה החוקתית את מערכת היחסים בין הקהילות הדתיות והמוסדות הדתיים לבין רשויות השלטון על היסוד של עקרון ההפרדה המוסדית. סעיף א' מגדיר את חובת המדינה להבטיח את מעמדן ועצמאותן של הקהילות הדתיות הפועלות בישראל, כביטוי מרכזי של זהותה היהודית והדמוקרטית. סעיף ב' מציג ומפרט את עקרון ההפרדה הממסדית. על פי סעיף זה תעמוד למדינה הזכות לתמוך בפעילותם של מוסדות דתיים על בסיס שוויוני וענייני, ולהסדיר את מעמדם ואת תוקף פעילותם באמצעות חוק, אך מוסדות אלו לא יהוו חלק מרשויות השלטון ולא ייהנו מסמכויות שלטוניות ישירות. בהקשר זה יצוין כי בכל הנוגע לענייני נישואין וגירושין, סעיף ב' מאפשר להקנות לפסיקתם של בתי הדין הדתיים ולרישום נישואין בידי כהני דת תוקף משפטי, כל עוד עומדת למתדיינים הזכות לבחור בין ערכאות שיפוט והסדרת נישואין דתיות וערכאות אזרחיות מקבילות.

9. שפות⁹

עברית וערבית תשמשנה כשפות רשמיות במדינת ישראל. הסדרת השימוש בשפות הרשמיות במוסדות שלטון וציבור תעשה בחוק.

10. פיתוח הארץ ורווחת כל תושביה¹⁰

א) מדינת ישראל תפעל לפיתוח הארץ וכלכלתה לטובת כל אזרחיה ותושביה.
ב) מדינת ישראל תפעל לקידום רווחתם ואיכות חייהם של אזרחיה ותושביה, תערוב לקיומם בכבוד באמצעות מנגנוני בטחון סוציאלי ותקדם שוויון הזדמנויות חברתי וכלכלי.

ג) מדינת ישראל תעניק חינוך ממלכתי חינם לאזרחיה ולתושביה הנמצאים בגילאי החינוך. מטרותיו של החינוך הממלכתי יהלמו את עקרונותיו של חוק יסוד זה. תמיכה של המדינה במסגרות חינוך לא ממלכתיות ניתנת לקביעה באמצעות החוק ובתנאי שמטרותיהן תהלומנה את עקרונותיו של חוק יסוד זה.

9 דברי הסבר לסעיף: שפות

סעיף זה קובע את מעמדן של השפה העברית והשפה הערבית כשפות הרשמיות במדינת ישראל. הסעיף משקף את המצב המשפטי הנוהג מעת הקמתה של המדינה. הענקת המעמד הרשמי לשתי השפות העיקריות של קבוצת הרוב היהודי וקבוצות המיעוט דוברות הערבית, היא ביטוי מרכזי של עקרון השוויון ושל הרצון ליצור בישראל מרחב ציבורי המאפשר לבני כל הקבוצות לחוש תחושת שייכות ושותפות. הקביעה כי הסדרת השימוש בשפות תעשה על ידי המחוקק נועדה לאפשר קביעת הסדרים נקודתיים ומידתיים, שיבטיחו את מימוש מעמדן הרשמי של שתי השפות מחד, ואת יעילות פעולתן של רשויות השלטון ורשויות אחרות, מאידך.

10 דברי הסבר לסעיף: פיתוח הארץ ורווחת כל תושביה

סעיף זה נועד לקבע במסגרת עקרונות היסוד של מדינת ישראל עקרונות הנוגעים לרווחתם של תושבי הארץ, לקיומם בכבוד, ולשימוש הראוי במשאבי הטבע והציבור. שילובו של הסעיף בחוק היסוד נועד להבליט את חשיבותם של עקרונות אלו ואת היותם חלק מן המסד הערכי עליו מושתתת זהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, המחויבת לעקרונות הצדק ברוח חזונו של נביאי ישראל, כפי שנקבע בהכרזה על הקמת המדינה.
סעיף קטן א' משקף את לשונה של ההכרזה, בהגדירו את חובתה הכללית של המדינה לפעול לפיתוח הארץ וכלכלתה לטובת כל תושבי הארץ.
סעיף קטן ב' מפרט את חובת המדינה לערוב לקיומם בכבוד של אזרחיה ותושביה ולפעול לקידום שוויון הזדמנויות חברתי וכלכלי.
סעיף קטן ג' מעניק מעמד חוקתי למערכת החינוך הממלכתית וקובע את החינוך הממלכתי הניתן חינם לאזרחי ותושבי המדינה הצעירים כעקרון יסוד וכמרכיב חיוני בזהותה של המדינה. הקביעה כי מטרותיו של החינוך הממלכתי יהלמו את עקרונותיו של חוק היסוד מעניקה ביטוי לחובת המדינה לפעול להטמעת העקרונות החוקתיים המשתקפים בחוק יסוד זה. בנוסף קובע החוק כי כל תמיכה של המדינה במסגרות חינוך לא ממלכתיות מחייבת הסדרה בחוק ומותנית בהלימה בין מטרותיהן החינוכיות של מסגרות אלו לעקרונותיו של חוק היסוד.
סעיף קטן ד' מגדיר את השמירה על משאבי הטבע והנוף ומניעת פגיעה באיכות הסביבה כעקרון מכונן בצד עקרון הפיתוח בר הקיימא, שנועד להבטיח את זמינות המשאבים הללו לבני הדורות הבאים.
סעיף קטן ה' מעניק ביטוי למרכזיותו של עקרון השוויון המגדרי בזהותה של המדינה ואת חובתה לפעול לקידום שוויון ההזדמנויות והייצוג ההולם לבני שני המינים.

ד) מדינת ישראל תפעל לשמירה על משאבי הטבע וערכי הנוף, להבטחת זמינותם לבני הדורות הבאים ולמניעת הפגיעה בהם, תוך איזון עם צרכי החברה והכלכלה.

ה) מדינת ישראל תפעל לקידום שוויון הזדמנויות מגדרי ולהבטחת ייצוג הולם לבני ובנות שני המינים במוסדות השלטון.

11. הלוח העברי, ימי מנוחה רשמיים וימי מועד לאומיים¹¹

א) לוח השנה העברי ולוח השנה הגרגוריאני הם לוחות השנה הרשמיים במדינת ישראל. פרטי השימוש בתאריכי הלוחות יקבעו בחוק.

ב) יום השבת ומועדי ישראל יחשבו כימי המנוחה הרשמיים במדינת ישראל.

ג) לכל אדם הזכות לשבות בימי המועד של דתו כפי שיקבע בחוקאופן ציונם של ימי המועד של הקהילות הדתיות הלא יהודיות במוסדות השלטון והציבור יקבעו בחוק.

ד) חגה הלאומי של מדינת ישראל, יום העצמאות, יצוין ביום ה' באייר. יום הזיכרון הממלכתי לשואה ולגבורה יצוין ביום כז' ניסן. יום הזיכרון הממלכתי לחללי צבא ההגנה לישראל ונפגעי פעולות האיבה יצוין ביום ד' באייר. פרטי הציון של יום העצמאות וימי הזיכרון הממלכתיים, לרבות הקדמתם ודחייתם מפאת יום השבת, יקבעו בחוק.

ה) ימי מנוחה רשמיים ומועדים נוספים, המיועדים לחיזוק השותפות בין כל אזרחי המדינה, יקבעו בחוק.

11 דברי הסבר לסעיף: הלוח העברי, ימי מנוחה רשמיים וימי מועד לאומיים

סעיף זה מעגן את מעמד הרשמי של לוח השנה העברי, יום השבת ומועדי ישראל ויום העצמאות וימי הזיכרון ממלכתיים לשואה ולגבורה ולחללי צבא ההגנה לישראל מתוך הכרה בחשיבותו של הלוח העברי ושל מועדי לוח זה לעיצובו של מרחב ציבורי המבטא את יהדותה של מדינת ישראל. בצדה של הכרה זו הבאה לידי ביטוי בסעיפים קטנים א, ב ו-ד, מבטאים סעיפים קטנים ג ו-ה שלושה עקרונות חשובים נוספים. הראשון – ההכרה בזכותו של כל אזרח לשבות בימי המועד והמנוחה של דתו (עקרון שמוכר בחקיקת העבודה הישראלית); השני – הצורך במתן ביטוי לימי המועד של הקהילות הדתיות הלא יהודיות במוסדות השלטון והציבור. הסדרתו של עקרון זה תעשה על ידי המחוקק באופן המתחשב באוכלוסייה הזוכה לשירות על ידי מוסדות השלטון והציבור השונים. העיקרון השלישי הוא הצורך בקביעת של ימי מנוחה רשמיים וימי מועד נוספים שמיועדים ליצירת מרחב ציבורי משותף לכל אזרחי המדינה ולחיזוק השותפות בין כל הקהילות, המגזרים והחוגים בחברה הישראלית על בסיס אזרחי. קביעתם של ימים אלו תעשה על ידי המחוקק אולם עצם קיומם של ימים מסוג זה יקבע כעקרון חוקתי, לנוכח חשיבותם לגיבושה של זהות אזרחית מכילה ומשתפת.

12. סמלי המדינה¹²

- (א) דגל המדינה - צבעו לבן, שני פסי תכלת סמוך לשוליו העליון והתחתון, ומגן דוד תכול במרכזו.
- (ב) סמל המדינה הוא מנורת שבעת הקנים, עלי זית בצדיה והמילה ישראל בכיתוב עברי וערבי למרגלותיה.
- (ג) המנון המדינה הוא ה"תקווה".
- (ד) למחוקק הסמכות לקבוע סמלי מדינה נוספים.
- דגל המדינה יונף מעל מוסדות השלטון. אחד מאלו יוצגו במוסדות השלטון:
- סמל המדינה, מגילת העצמאות, מילות ההמנון.
- (ה) פרטי השימוש בדגל המדינה, בסמלה ובהמנונה ושמירת כבודם יקבעו בחוק.

13. הבירה¹³

- (א) בירת ישראל היא ירושלים.
- (ב) ירושלים היא מקום מושבם של נשיא המדינה, הכנסת, ממשלת ישראל ובית המשפט העליון.

14. פגיעה בעקרונות¹⁴

אין פוגעים בעקרונות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה ובמידה שאינה עולה על הנדרש, או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.

12 דברי הסבר לסעיף: סמלי המדינה

סעיף זה מעגן את מעמד החוקתי והמכוון של סמלי המדינה הנוכחיים המבטאים את אופייה של המדינה כמדינה יהודית המהווה בית לאומי לעם היהודי. בצד עיגון חוקתי זה, המופיע בסעיפים קטנים א'-ג', מוגדרת בסעיף קטן ד' האפשרות לקביעתם של סמלי מדינה נוספים על ידי המחוקק, על פי הכרעתו. סמלים אלו, באם יקבעו, יוכלו להעניק ביטוי למכנה המשותף האזרחי של כלל אזרחי המדינה, על מגוון קהילתיים, לשותפותם בחיי הציבור, ולרצון להעניק לטפח את תחושת השייכות והזדהות עם המדינה. סעיף קטן זה כולל בין השאר את האפשרות לקביעתו של שיר לאומי נוסף על ידי המחוקק, לצדו של המנון התקווה. בהקשר זה יצוין כי ברחבי העולם הדמוקרטי קיימות דוגמאות נוספות לשימוש במספר המנונים במקביל, על מנת לבטא את אופייה המורכב של המדינה..

סעיף קטן ה' קובע את חובת הנפתו של דגל המדינה מעל מוסדות השלטון ואת חובת הצגתם של סמלי המדינה במוסדות אלו. סעיף קטן ו' מסמיך את המחוקק לקבוע בחקיקה את פרטי השימוש בסמלי המדינה ושמירת כבודם.

13 דברי הסבר לסעיף: הבירה

סעיף זה מעגן את מעמדה של העיר ירושלים כבירתה של מדינת ישראל ומקום מושבם בה של מוסדות השלטון המרכזיים. סעיף זה נותן ביטוי למרכזיותה של העיר ירושלים בתולדותיו של העם היהודי, כמו גם בחייהם ובתרבותם של אזרחי מדינת ישראל, בני כל הדתות.

14 דברי הסבר לסעיף: פגיעה בעקרונות

סעיף זה מעגן את מעמדו החוקתי של חוק היסוד ואת עליונותו על פני חוקי הכנסת וחקיקת המשנה. נוסחו של הסעיף זה לנוסח סעיף ה-"פגיעה בזכויות" בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו וחוק יסוד חופש העיסוק. הסעיף מגדיר את מבחני ההסכמה, התכלית הראויה והמידתיות המאפשרים פגיעה בעקרונות החוק במקרים חריגים באמצעות חוק מידתי שנועד לתכלית ראויה.

15. נוקשות החוק¹⁵

אין לשנות חוק יסוד זה אלא בחוק יסוד שנתקבל ברוב של חברי הכנסת.

16. תיקון חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו¹⁶

לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו יתווסף סעיף 2א וכותרתו: שוויון בפני החוק. נוסח הסעיף יהא: "כל אדם זכאי לשוויון בפני החוק ולהגנה מפני אפליה".

15 דברי הסבר לסעיף: נוקשות החוק

סעיף זה משלים את קביעת מעמדו החוקתי והמיוחד של החוק על ידי דרישת רוב מיוחס של חברי הכנסת לשינוי. סעיף דומה מצוי בחוק יסוד: חופש העיסוק.

16 דברי הסבר לסעיף: תיקון חוק יסוד כבוד האדם וחירותו

חוק היסוד המוצע מדגיש את עקרון השוויון כאחד מעקרונות היסוד החוקתיים המרכזיים של מדינת ישראל. מטרת הסעיף היא לעגן עקרון ייסודי זה גם במגילת זכויות האדם החוקתית הכלולה בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו על מנת לייצר התאמה רעיונית ומשפטית בין חוקי היסוד ועל מנת להעניק את הבולטות החוקתית הראויה לעקרון ייסוד זה.